

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПЕРСОНАЛ

УДК 371.123:37.046

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІВ: ТЕОРІЇ, КОНЦЕПЦІЇ, ПІДХОДИ

Нталія Муқан, Ірина Грогодза

Статтю присвячено дослідженню теоретичних основ професійного розвитку педагогів. Розглянуто теорії, концепції, підходи, покладені в основу професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл у провідних країнах світу (теорія системи, концепції акмеології, конструктивізму, педагогічної компетентності, андрагогічний, антропологічний, аксіологічний, інтеркультурний, структурно-функціональний підходи). Виокремлено засади, на яких ґрунтується професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл у розвинутих англomовних країнах.

Ключові слова: професійний розвиток, теорія системи, концепції акмеології, конструктивізму, педагогічної компетентності, андрагогічний, антропологічний, аксіологічний, інтеркультурний, структурно-функціональний підходи.

Глобалізаційні процеси на початку ХХІ століття зумовлюють формування єдиного міжнародного освітнього простору, багатогранність якого забезпечується збереженням неповторності та унікальності освітніх систем різних країн. Сучасні тенденції міжнародного освітнього простору визначають формування системи освіти, характерною особливістю якої є висока якість освітніх послуг незалежно від часових та просторових чинників. Сучасне суспільство знань потребує висококваліфікованих спеціалістів різних галузей господарства, здатних адаптуватися до викликів нового тисячоліття.

Увага політиків до проблеми професійного розвитку педагогів у системі неперервної педагогічної освіти, збільшення державного фінансування та приватних ініціатив свідчать про важливість цього питання. Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл є інструментарієм оновлення знань педагогів, їхніх умінь і навичок; реформування освіти та поглиблення її змісту; розширення освітніх пропозицій згідно з вимогами сучасності.

Аналіз досліджень та публікацій свідчить про те, що вивчаються різноманітні питання професійного розвитку вчителів: зміст професійного розвитку педагогів (П. Бенеджам, М. Деддз, С. Зепеде, М. Піс); моделі, методи і форми професійного розвитку (П. Гріммет, Л. Еванс, С. МакЛеннен, Дж. Троя); навчальні програми професійного розвитку (М. Бен-Перетц, К. Претт, Д. Сісен); лідерство та освітній менеджмент (Л. Хенн, А. Гарріс); упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійний розвиток педагогів (М. Месер, Дж. Фальк) тощо.

Українські вчені також вивчають особливості професійної підготовки педагогів: неперервну професійну освіту (Я. Бельмаз, Т. Десятов); технології підготовки вчителів (В. Балакін, С. Клепко); стратегії формування професіоналізму (І. Мартиненко, Л. Хомич); підвищення кваліфікації педагогів (В. Биков, В. Олійник); компаративно-педагогічні праці (Н. Авшенюк, Ю. Кіщенко, П. Матвієнко, Л. Пуховська, С. Сисенко).

Метою статті є дослідження теоретичних основ професійного розвитку педагогів. Авторами визначено такі завдання: здійснити аналіз науково-педагогічної літератури, що висвітлює теоретичні основи професійного розвитку педагогів, а також дослідити теорії, концепції, підходи, покладені в основу професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл у розвинутих країнах світу.

Термін «професійна освіта» означає сукупність знань, навичок і вмінь, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим робітником. Це також підготовка в навчальних закладах спеціалістів для трудової діяльності в певній галузі економіки, культури, науки [2, с. 287]. Складником системи професійної освіти є педагогічна освіта, що передбачає підготовку фахівців для діяльності у зазначеній системі.

Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл є процесом, який починається на етапі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу і триває впродовж всієї життєдіяльності педагога. Важливим при плануванні та організації професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл є врахування стану розвитку системи шкільної освіти у національному та міжнародному освітньому просторі: допрофесійний, механічний та операційний етапи [3, с. 53].

Користуючись запропонованою характеристикою етапів розвитку шкільної освіти, наголосимо, що у розвинутих країнах розвиток шкільної освіти досяг операційного етапу. Тому професійна освіта вчителів традиційно поділяється на початкову й післядипломну. Першу з них пропонують університети, коледжі, спеціальні інституції системи професійної педагогічної освіти. Існують й інші форми підготовки. Так, у Великій Британії існує можливість здійснення початкової підготовки вчителів в умовах загальноосвітньої школи під керівництвом коледжу чи університету [3, с. 146]. У Канаді та США вчителів готують у коледжах та університетах [10, с. 516]. Як зауважує канадський дослідник Д. Сісен, метою кожної програми початкової професійної підготовки педагогів є освоєння знань, формування й розвиток умінь і навичок, які забезпечили б успішність праці вчителя впродовж перших років роботи та всієї кар'єри [10, с. 518].

Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл, ґрунтуючись на специфічній методології пізнання людиною самої себе та людини у контексті навколишнього світу, послуговується комплексом філософських, психологічних та педагогічних теорій, концепцій, підходів.

Відповідно до теорії системи та в контексті структурно-функціонального підходу професійний розвиток розглядають як систему, що охоплює взаємопов'язані структурно-функціональні компоненти: структуру та під-

системи, мету й основні завдання, функції, суб'єкти, зміст і способи діяльності, цілісність розвитку, динаміку системи, сутність та особливості, умови й фактори тощо. Метою системи неперервної педагогічної освіти є забезпечення умов для неперервного професійного розвитку освітян. Особлива увага зосереджена на аналізі змісту діяльності у системі неперервної педагогічної освіти, яка ґрунтується на потребах педагогічної практики та інтересах педагогів, а також визначає способи діяльності – методи та форми професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл.

За допомогою аксіологічного підходу до аналізу феномену професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл вивчаються особливості змістового наповнення професійного розвитку вчителів, яке охоплює не тільки знання, вміння і навички педагога, але й основні цінності цивілізації загалом та педагогічної професії зокрема, формування відповідального ставлення та відданості педагогічній діяльності.

Використання андрагогічного, антропологічного підходів та концепції акмеології для вивчення професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл дає можливість розглядати вчителя як індивіда та фахівця, що навчається упродовж усього життя, а відтак проходить певні етапи становлення й розвитку, досягаючи педагогічної майстерності.

Розвиток дорослої людини є важливою концепцією в педагогічній освіті, оскільки є основою усвідомлення зв'язків між майбутніми вчителями, вчителями, що працюють у загальноосвітніх школах, викладачами системи професійної педагогічної освіти. Передусім, очевидно, що доросла особа вдосконалюється, долаючи ієрархічно вибудовані етапи мислення та розвитку [4, с. 5]. Тому, щоб забезпечити успішність академічної програми, треба зважати на те, який етап домінує у розвитку молодшої людини. По-друге, важливість розвитку молодшої людини у процесі здобуття педагогічної освіти є менш очевидною, але вагомішою. У будь-якій школі можна зустріти вчителів на різних етапах розвитку мислення. Деякі мислять конкретними категоріями, інші ж – абстрактними. Тому одним із ключів до успіху професійного розвитку є здатність програм адаптуватися до різноманітних характеристик, притаманних учителям.

Інтеркультурний підхід передбачає реалізацію ідеї інтерактивного функціонування різноманітних культур [6, с. 2]. Канада та США є полікультурними країнами, в яких живуть представники різних культур та націй, громадяни різного етнічного, релігійного, соціального та економічного походження. Глобалізаційні тенденції сучасного світу зумовлюють імміграційні процеси. Тому професійний розвиток учителів розглядається як потужний ресурс, що застосовується у процесі формування готовності педагога до роботи у полікультурному середовищі.

Компетентнісний підхід передбачає реалізацію ідей результативно-цільової спрямованості професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл, формування й розвитку конститутивних компетентностей педагога (знання, вміння й навички, цінності та ставлення), що забезпечують створення комплексу компетентностей, інтегрованої характеристики особистості, фахівця, громадянина тощо. Вивчаються концепції, фактори та процеси

професійного розвитку вчителів [4, с. 3], який розглядають як порівняно тривалий процес зміни фахової поведінки педагогів, що спирається на практичне використання новітніх освітніх технологій: генерування нових ідей, їх застосування, колегіальне обговорення їхніх переваг та недоліків, адаптацію нової практики викладання.

Професійний розвиток учителів ґрунтується на використанні концепції конструктивізму, відповідно до якої він є активним процесом конструювання знань на основі власного досвіду педагога. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про спільність застосування нової перспективи професійного розвитку педагогів в розвинутих країнах, що визначає його основні принципи. Відповідно до конструктивістської парадигми вчителя розглядають як активного учасника навчального процесу, що має змогу практично використовувати сформовані вміння й навички викладання предмета, оцінювання, спостереження та критичного аналізу [5, с. 24]. Професійний розвиток трактують як довготривалий процес, у результаті якого попередні знання пов'язуються з новим досвідом, що передбачає цілий цикл навчання, а систематичну підтримку вважають обов'язковим каталізатором процесу змін.

Британець Р. Фокс досліджує конструктивістський підхід до навчання загалом та до професійного розвитку вчителів зокрема. Дослідник зробив спробу проаналізувати основні ідеї конструктивізму: процес пізнання як активний процес; знання – це винаходи, а не відкриття; всі знання є особистими та ідіосинкратичними; конструювання знань має соціальний характер; навчання – це процес знаходження сенсу життя; ефективно навчання ґрунтується на вирішенні важливих, відкритих проблем [5, с. 23].

Науковець Р. Фокс робить висновок, що, згідно з ідеями конструктивізму, врахування природних здібностей учнів та їхнього попереднього навчального досвіду сприяє налагодженню ефективного навчального процесу, але, окрім цього, вчитель повинен забезпечити можливість взаємодіяти, спілкуватися, розв'язувати проблеми та сприймати нові ідеї й концепції. Навчання з перспективи конструктивізму вчений розуміє як саморегульований процес розв'язання внутрішніх когнітивних конфліктів, які часто стають очевидними у певних видах педагогічної діяльності, розмовах між колегами тощо. На нашу думку, навчання – це не тільки передавання знань від однієї особи до іншої, це особистий вдумливий і трансформаційний процес, в якому нові ідеї, досвід та власні судження інтегруються в нові знання. Варто зауважити, що спільним для розвинутих англійських країн є активний процес формування й розвитку професійних спільнот учителів загальноосвітніх шкіл, який забезпечує важливу інструментарій освоєння індивідуальних знань педагогом [7, с. 14].

Використавши функціональний та методологічний підходи, ми зробили висновки, що система неперервної педагогічної освіти забезпечує реалізацію професійного розвитку педагогів і потрібна вчителям без сертифікації, що мають недостатній кваліфікаційний рівень, потребують оновлення чи поглиблення знань, оскільки сучасні ринкові відносини зумовлюють необхідність підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців у всіх галузях життєдіяльності суспільства. Відповідно, система

початкової педагогічної освіти та післядипломної педагогічної освіти мають ґрунтуватись на впровадженні новітніх технологій професійного навчання, максимальному наближенні його до сучасних реалій, які динамічно оновлюються. Поряд з цим, зростає необхідність у формуванні у майбутніх фахівців освітньої галузі не лише конкретних умінь, навичок, знань, але й особистісних якостей, які дадуть їм змогу упродовж професійної діяльності інтенсивно освоювати новітню техніку, інформаційно-комунікаційні технології, а в разі необхідності – оволодівати новою професією.

Набувають нового значення та важливості новітні технології професійного навчання і професійного розвитку фахівців педагогічної сфери, теоретичне обґрунтування й розроблення методичних засад інноваційної діяльності в системі неперервної педагогічної освіти. Поширеною є тенденція узгодження професійного розвитку вчителів із проблемами та потребами школи і педагогічної спільноти. Наприклад, у Великій Британії, Канаді та США розроблено програми професійного розвитку, що пропонуються на базі школи, в якій працюють учителі, які мають право самостійно узгоджувати питання їхнього змісту [7, с. 206].

Основними домінантами професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл є доступність і модульність. Доступність – економічна (невисока вартість навчання), географічна (навчання за місцем проживання, дистанційне навчання), доступність технічних засобів тощо. Модульність – це можливість уніфікації та стандартизації навчальних програм, необмежена можливість кількісного та якісного оновлення навчальних курсів, формування банку навчальних програм тощо. На думку української дослідниці С. Синенко, «сучасні концепції післядипломної педагогічної освіти базуються на ідеях розвитку людських ресурсів (підвищення здатності фахівців до винахідливості, гнучкості, змін), управління цим розвитком (практико-доцільне, нормативно-відповідне, примусове) та саморозвитку освітніх інституцій і суб'єктів педагогічного процесу» [1, с. 16].

На початку XXI століття основним виміром ефективності діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл є результативність навчальної діяльності учнів. Тому особлива увага науковців та практиків приділяється проблемі розвитку шкільного лідерства, поява якої зумовлена такими чинниками: запровадження змін в освітньому менеджменті; інтегрованість навчальних програм; тестування учнів на національному та міжнародному рівнях; збільшення відповідальності на місцевому рівні.

Зміщення акцентів від відповідальності адміністрації загальноосвітньої школи до колегіального її виду, тобто відповідальності всіх членів педагогічного колективу за надання високоякісних освітніх послуг, вимагає формування й розвитку певних умінь і навичок учителів, оскільки за формулювання цілей, завдань загальноосвітньої школи, їхню відповідність інтересам та потребам споживачів освітніх послуг і державній політиці в галузі освіти, визначення проблем та перспектив їх успішного розв'язання відповідають усі працівники.

Змінюється роль педагога: на зміну «виконавцю» освітньої політики держави приходять «менеджер», «лідер», здатний планувати та організовувати

власну діяльність і діяльність інших учасників педагогічного процесу; мотивувати поведінку учнів, колег, батьків та представників громадськості; контролювати і регулювати навчальний процес; впливати на формування політики щодо розвитку освіти [8, с. 21]. Такі тенденції ґрунтуються на залученні вчителів до процесу управління на всіх рівнях освітньої системи: національному, регіональному, локальному, а також у процесі самоврядування в умовах загальноосвітньої школи.

Хоча і педагоги, і політики в галузі освіти розуміють необхідність професійного розвитку вчителів, мотивація до використання його потенціалу є різною. М. Хешве аналізує зміни у професійній діяльності вчителя, спричинені еволюційним розвитком нових концепцій, надій, очікувань у результаті запровадження реформ у галузі освіти [9, с. 423]. Автор визначає основні умови, необхідні для професійного розвитку вчителів у системі неперервної педагогічної освіти: внутрішня мотивація педагогів до підвищення кваліфікації (усвідомлення розбіжностей між власними цілями та практикою); критичний аналіз наявних знань, умінь, навичок, ставлення до роботи вчителя (усвідомлення цінності власних знань теорії і практики, недостатності своїх знань та потреби оволодіння новими); конструювання нових знань, розвиток умінь, навичок, надій та ставлення вчителя до роботи (усвідомлення цілей навчальної діяльності, практичного застосування нових знань, умінь і навичок); когнітивна реструктуризація знань (усунення дисонансу між попередньо освоєними та новими знаннями і реаліями сучасності); створення соціального клімату, сприятливого для професійного розвитку вчителів загальноосвітніх шкіл (співпраця між колегами та науково-педагогічними працівниками університетів, дослідниками в галузі освіти; повага та довіра, які сприяють відкритому обговоренню ідей і досвіду), що є однією із основних ідей конструктивізму.

На основі проведеного дослідження виокремлено спільні засади, на яких ґрунтується професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл у розвинутих країнах світу: об'єктивна реальність та ідеї комплексної системної проєкції навчального процесу; соціальний аспект професійного розвитку та інтеграційні зв'язки між наукою, ідеологією, реаліями повсякденного життя суспільства; принципи автономності й різноманітності; конструктивізм, згідно з яким знання генеруються під дією внутрішніх (теорії, ідеї, інтереси, потреби людини) та зовнішніх (теорії, досвід, інтереси інших людей) факторів і впливів; комплекс професійних знань, що розвиваються на основі різноманітних джерел походження (емпіричні, технологічні, особисті, етичні, ідеологічні, між-предметні, знання шкільного предмета, соціально-політичні знання про зміст шкільної освіти, знання педагогічних дисциплін); зміст практичних знань на основі досліджень та професійного розвитку вчителів.

Отже, на основі проведеного аналізу теоретичних основ професійного розвитку педагогів можемо зробити висновки про те, що у розвинутих країнах світу професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл ґрунтується на комплексній інтеграції філософських, психологічних та педагогічних теорій, концепцій, підходів (теорія системи, концепції акмеології, конструктивізму, педагогічної компетентності, андрагогічний, антропологічний, аксіологічний, інтеркультурний, структурно-функціональний підходи).

Список використаних джерел:

1. Синенко С. І. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в країнах Західної Європи (Англія, Франція, Німеччина) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. І. Синенко. – К., 2002. – 21 с.
2. Професійна освіта: словник : [навч. посіб. ; укл. С. У. Гончаренко та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
3. Benejam P. *Issues and Problems in Teacher Education* / P. Benejam, M. Espinet // *An international Handbook* ; ed. H. Leavitt. – New York : Greenwood, 1992. – 312 p.
4. Evans L. *What is teacher development and how is it achieved. Ontological and processual models* / L. Evans // *Issues in European Teacher Development: The European Conference on Educational Research : linking theory and practice, September 10–12, 2008.* – Sweden : Gothenburg, 2008. – 11 p.
5. Fox R. *Constructivism examined* / R. Fox // *Oxford Review of Education.* – 2001. – Vol. 27, № 1. – P. 23–35.
6. Gay G. *Multicultural teacher education for the 21st century* / G. Gay, T. Howard // *The Teacher Education.* – 2000. – № 36(1). – P. 1–16.
7. Gordon St. *Professional development for school improvement : empowering learning communities* / St. Gordon. – Allyn & Bacon, 2003. – 312 p.
8. Harris A. *Teacher leadership: a review of research* / A. Harris, D. Muijs. – University of Warwick, 2002. – 30 p.
9. Hashweh M. *Teacher accommodative change* / M. Hashweh // *Teaching and Teacher Education.* – 2003. – № 19. – P. 421–434.
10. Thiessen D. *A skilful start to a teaching career: a matter of developing impactful behaviours, reflective practices or professional knowledge?* / D. Thiessen // *International Journal of Educational Research.* – 2000. – № 33. – P. 515–537.